

Křístek, Michal; Schacherl, Martin

Milan Jelínek - sto let od narození

Linguistica Brunensia. 2023, vol. 71, iss. 1, pp. 87-91

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/LB2023-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78614>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20231009

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Milan Jelínek – sto let od narození

V roce 2023 uplynulo sto let od narození prof. PhDr. Milana Jelínka, CSc., dr. h. c. (23. 6. 1923 – 30. 1. 2014), jedné z výrazných osobností moderní české bohemistiky. Ke své budoucí profesi, v jejímž rámci se Milan Jelínek zabýval mimo jiné jazykovou kulturou, zvláště pak puristickými tendencemi v moderní češtině, byl výborně připraven už od mládí. V Brně, tedy v jeho rodišti, jež výrazně utvářelo i jeho odborný profil, se ještě v období mezi dvěma světovými válkami výrazně prolínaly české a německé vlivy, a právě česko-německý bilin-gvismus, s nímž se Milan Jelínek už od dětství setkával v rodině, ovlivnil i jeho budoucí od-borné směřování; další jazyky si postupně osvojoval během studií. Je důležité připomenout i skutečnost, že ještě v tomto období se v češtině výrazně projevovaly puristické tendence, což se týkalo i běžné praxe výuky na školách – průkopnický sborník členů Pražského lingvistického kroužku *Spisovná čeština a jazyková kultura*, s nímž se Milan Jelínek v době svých studií na gymnáziu setkal, mu ukázal, že existují také jiné přístupy k jazyku, což později ovlivnilo i jeho odborný zájem o problematiku kultury jazyka. Podle pozdějších vzpomínek mu jeden z profesorů často vytýkal různé germanismy, na což si Milan Jelínek postěžoval svému strýci, který byl sice profesí matematik, ale měl i širší zájmy, a právě ten mu půjčil sborník *Spisovná čeština a jazyková kultura*, aby jej odnesl zmíněnému profesorovi. Reakce prý byla nečekaně pozitivní – když mu profesor po čase sborník vrátil, vyjádřil se ve smyslu „a víš, že vlastně můžeš mít pravdu?“

Po ukončení gymnaziálních studií r. 1942 byl vzhledem k uzavřeným českým vysokým školám Milan Jelínek, podobně jako mnoho jiných příslušníků stejné generace, totálně na-sazen, konkrétně v továrně v rakouském Wiener Neudorfu. Aktivně se zapojil do činnosti v protinacistickém odboji, byl zatčen gestapem a uvězněn, ke konci války se mu však podařilo uniknout a vrátit se domů. Ihned na podzim 1945 zahájil vysokoškolská studia na filozofické fakultě Masarykovy univerzity, na níž vystudoval češtinu, ruštinu a srbochorvatštinu; jeho učiteli byli mj. A. Kellner, J. Kurz, Fr. Trávníček nebo F. Wollman. Po absolutoriu působil v le-tech 1948–1949 jako středoškolský profesor na gymnáziu v Holešově, pak se vrátil do Brna.

Období od návratu do Brna zhruba do konce 60. let 20. století bylo pro Milana Jelínka velice dynamické: v roce 1950 získal titul PhDr. za práci *Slohotvorné prostředky Rudolfa Těsnohlídka v románech z brněnského prostředí*, v roce 1958 hodnost CSc. za kandidátskou disertaci *Výběr syntaktických prostředků v obrozenské odborné literatuře*, roku 1960 se na brněnské filozofické fakultě habilitoval prací *Dějová substantiva v dnešní spisovné češtině* a roku 1964 byl jmenován profesorem; už z témat zmíněných kvalifikačních prací je patrná širší jeho odborných zájmů, a to pouze v rámci jednoho z oborů, jež vystudoval. Publikoval v domácích i v zahraničních

odborných periodikách, zúčastnil se průkopnické konference o stylu a stylistice konané roku 1954 v Liblicích, ke stylistice se váže i jeho první knižně vydaná práce *O jazyku a stylu novin* (1957). Pokud jde o periodika vydávaná brněnskou filozofickou fakultou, publikoval v nich především příspěvky z oblasti syntaxe, slovtvorby a stylistiky. Jsou to například studie *Postavení slovesa v obrozenských odborných textech* (1960), *Složená verbální substantiva s dějovým významem* (1962) nebo *K teoretickým otázkám srovnávací stylistiky slovanských jazyků* (1963); tyto i jiné práce jsou nyní v digitalizované podobě volně dostupné, stejně jako vzájemně navazující bibliografické soupisy prací Milana Jelínka z různých období.

V 60. letech 20. stol. Milan Jelínek získával také zkušenosti z dlouhodobějších pobytů v zahraničí – v akademickém roce 1961/1962 v Německu (Greifswald, Ernst-Moritz-Arndt-Universität) a v akademickém roce 1965/1966 ve Francii (Paříž, Faculté des lettres et sciences humaines, Section d'études slaves en Sorbonne); během této dekády mimo jiné zastával v Brně funkci děkana filozofické fakulty (1962–1964) a později prorektora univerzity (1966–1970). Skutečnost, že v těchto funkcích byl také výrazně veřejně činný, mu po r. 1968 způsobila problémy, jež nakonec vyústily v nucený odchod z univerzity a zákaz publikační činnosti.

Poté, co musel odejít z brněnské filozofické fakulty, mohl prof. Jelínek díky pomoci přátel od roku 1971 nastoupit jako odborný pracovník do brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český Československé akademie věd, dále tam odborně pracovat a do jisté míry i přes zákaz také publikovat, často pod jmény jiných (především pod jmény Jan Balhar, Jana Jelínková a Oldřich Ševčík); například monografie *Spojovací výrazy obrozenské češtiny v odborných textech* (1972), opírající se o dřívější kandidátskou práci, však už vydána být nemohla. V tomto období rovněž dále promýšlel své vlastní pojetí stylistiky, navazující na tradice Pražského lingvistického kroužku a opírající se o princip výběru z množin konkurenčních výrazových prostředků; toto pojetí uceleněji představil v práci z r. 1974 *Stylistické studie II – Stylistické aspekty gramatického systému (gramatické dublety a konkurenty)*, která však právě vzhledem k připomenutým nepříznivým okolnostem mohla vyjít pouze jako interní tisk Ústavu pro jazyk český. V roce 1983 se prof. Jelínek poté, co odešel do penze, intenzivně věnoval také aktivitám v rámci disentu, vydávání samizdatové literatury a organizaci bytových seminářů, což bylo v té době samozřejmě spjato s rizikem konfliktů se Státní bezpečností.

Do veřejného života, k odborné i k pedagogické činnosti se prof. Jelínek naplno vrátil až po společenských změnách v listopadu 1989, opět s vysokou mírou aktivity, jak bylo pro něho ostatně typické. V letech 1990–1992 byl rektorem Masarykovy univerzity, v letech 1991–1992 zastával také funkci předsedy kolegia rektorů vysokých škol, podílel se rovněž na zrodu Slezské univerzity v Opavě (1991), na níž v dalších letech externě působil, účastnil se mnoha domácích i zahraničních konferencí, opět pod svým jménem publikoval. I ve vyšším věku si zachoval smysl pro posouzení toho, co je skutečně důležité – například na adresu svých spolubojovníků z let druhé světové války se jednou soukromě vyjádřil zhruba ve smyslu „já jim budu muset připomenout, že kdysi všem hrozila popravčí četa, a teď se budou hádat o to, kdo má vybírat členské příspěvky“.

Pokud jde o publikace z doby po roce 1989, představil mimo jiné upravenou verzi své koncepce stylistiky i veřejně, konkrétně jako jednu z kapitol v *Příruční mluvnici češtiny* (poprvé vydána

r. 1995); šlo o jednu z kolektivních prací, jejichž vznik byl iniciován právě v prostředí brněnské filozofické fakulty. Problematice stylu a stylistiky se dále věnoval i v heslech zpracovaných pro *Encyklopedický slovník češtiny* (2002), purismem jako dalším ze svých stěžejních témat se zabýval například v rozsáhlé studii *Der Purismus in der Entwicklung der tschechischen Schriftsprache im 19. und 20. Jahrhundert* zveřejněné v práci *Deutsch-tschechische Sprachbeziehungen* (2000), zpracoval také oddíl *Purismus* v knize *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (2007).

V této souvislosti je zapotřebí připomenout rovněž množství jazykových sloupků, jež v různých periodikách publikoval od začátku své odborné dráhy a pokračoval v tom vlastně po celý život – jsou to například jazyková zákampí, která v návaznosti na Fr. Trávníčka začal psát do Lidových novin už před rokem 1989 pro jejich samizdatovou podobu a publikoval je tam i v dalších letech, kdy Lidové noviny opět vycházely veřejně. Společným rysem těchto drobnějších prací je odpor vůči regulaci jazyka pomocí příkazů a zákazů, jedná se v nich hlavně o vysvětlování obecnějších souvislostí a z nich vyplývající doporučení uživatelům jazyka. Právě znalost mnoha evropských jazyků umožnila prof. Jelínkovi kompetentně se vyjadřovat k situaci v moderní češtině – podobně jako svého času R. Jakobson ve výše připomenutém sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* mohl i prof. Jelínek názorně ukazovat, že prvky v češtině někdy odmítané jako germanismy jsou ve skutečnosti evropeismy, a že to je tedy součástí širšího kulturního základu společnosti. S tím souvisí i jeho teze, že lingvista má v takových případech právo popisovat, vysvětlovat a doporučovat – a dál ani krok. Na různé puristicky laděné ohlasy lidí z řad laické veřejnosti, kteří se na něho, podobně jako dříve např. právě na Fr. Trávníčka, obraceli jako na autoritu v otázkách jazykové kultury, mezi kolegy často reagoval jasným a rezolutním „nic nezakážu“. Byly to nejen reminiscence na vlastní zážitky z mládí a zhuštěné vyjádření odborných postojů, jež v otázkách jazykové kultury zastával, ale i výsledek bohatých zkušeností s fungováním jazyka v reálném světě. A například právě heslo *Čistota jazyka* patří k heslům, jejichž autorem je prof. Jelínek a která lze najít v práci *Nový encyklopedický slovník češtiny* (2017), vydané několik let po úmrtí prof. Jelínka.

Životní dráha prof. Jelínka obsáhla více než devět dekad; za své zásluhy získal různá domácí i zahraniční ocenění, a to jak z oblasti akademické, tak mimo ni – je to například medaile *Za věrnost 1939–1945* (1945), medaile k 50. výročí vzniku Československa (1968), zlatá pamětní medaile Masarykovy univerzity (1991), francouzský řád *Commandeur dans l'Ordre des Palmes académiques* (1992), zlatá medaile Slezské univerzity (2003) nebo čestný doktorát Slezské univerzity (2004).

Velkou část pozůstalosti prof. Jelínka převzalo Moravské zemské muzeum v Brně – jsou to nejen knihy, ale také například lístková kartotéka, výstřižky z periodik a také desítky kartonů obsahujících např. deníky, část korespondence, odborné práce různého druhu, materiály k bytovým seminářům, samizdaty, diplomy, vyznamenání a podobně. Dalšímu zpracování těchto materiálů se Moravské zemské muzeum průběžně věnuje; v roce 2018 byly vydány paměti prof. Jelínka nazvané *Memoáry 1942–1971: Od okupace do okupace*, mapující úsek mezi dvěma důležitými událostmi v jeho životě; obecně lze dodat, že dokumenty uložené ve fondu Milana Jelínka v Moravském zemském muzeu je možno brát i jako příležitost a inspiraci pro novou generaci badatelů.

Výčet dat a faktů však sám o sobě samozřejmě není vše, zvláště v případě osobnosti tak výrazné, jakou byl prof. Jelínek – snad každý, kdo se s ním někdy setkal, si odnáší svůj pohled na něho, svůj názor a svou vzpomínku, ale i při rozmanitosti těchto pohledů a názorů něco zůstává: vzpomínka na erudovaného odborníka se širokým spektrem zájmů, aktivního účastníka různých diskusí a člověka, který stál za tím, čemu věřil. Jednu takovou vzpomínku na závěr připojil M. Schacherl, bohemista o několik generací mladší – potvrzuje se tím, že výrazná osobnost jako prof. Jelínek zanechá v jiných silný dojem i při krátkých setkáních.

S prof. Milanem Jelínkem jsem se setkal osobně vlastně jen dvakrát. Poprvé to bylo v akademickém roce 2002/2003, v rámci doktorského studia, u zkoušky z českého purismu. Prof. Jelínkovi bylo v té době 80 let. Odjížděl jsem z Českých Budějovic do Brna spíše ještě v noci, unavený, plný očekávání a obav z toho, co mě čeká. Dveře pracovny otevřel důstojný starý pán, který se po celé dvě hodiny, které jsem u zkoušky strávil, nepřestal usmívat. Posadili jsme se do křesel, dostal jsem čaj, sušenky, později vodu a znovu čaj. Necítil jsem se komfortně. Úslužnost pana profesora byla tak opravdová, úvodní výslech tak důkladný, otázek bylo tolik. Odborné, privátní, ze všech a do všech stran, byly jich desítky, bez hranic... *jak jsem studoval gymnázium... ke komu jsem chodil na stylistiku... chvíli se zkoušelo... je dobře, že se o to zajímáte... prof. Krčmová je zkušený školitel... proč, že jste to nečetl (?)... jak jste sem jel z těch jižních Čech... nebojte se kdykoliv přijít, už se teď známe... už nevím proč, ale nějaký čas jsme mluvili německy... až pojedu na chalupu, tak vám to pošlu, tu historickou mluvnici máte jen z Budějovic...* pan profesor se zajímal o téma mojí disertační práce, já o jeho knihovnu, znovu se vařil čaj, lístkovou kartotéku... Najednou se pan profesor prudce zvedl, podával mi moje věci, pak ruku, stále se usmíval, dveře se zabouchly. V ruce jsem držel index a dvě knihy. V uších mi rezonovala slova... *určitě vám to pošlu... a měl byste si zlepšit němčinu!* Polila mě horkost, jak jsem se styděl. Za necelý měsíc mi přišel balík s pěti knihami a pohledem, kde stálo... *jak jsme se domluvili, zdraví M. J.* Podruhé jsem se setkal s profesorem Jelínkem na přednášce *Slohotvorní činitelé ve VŠ praxi: o dvojím až trojím adresátovi*, kterou jsme organizovali společně s kolegou Křístkem pro Jazykovědné sdružení ČR na MU v Brně v prosinci roku 2012. Podával mi ruku, jako bychom se viděli včera. Zase se smál... *pěkné, pěkné to bylo... ale v tom textu je toho přece TOLIK!* Zčervenal jsem. Asi za rok mi přišel dopis, který obsahoval kartotékový lístek stylistických prací k heslu Julius Zeyer a pohled se slovy... *využijte to! M. J.* Že jsem byl červený od hlavy až k patě, je myslím už jasné. Třebaže jsem prof. Jelínka vlastně neznal, kdykoliv si na něho vzpomenu, stydím se a červenám. Vždy se mi vrací ten pocit, že jsem si nic z toho všeho mála mezi námi vůbec nezasloužil.

Michal Křístek

Department of Czech Language
Faculty of Arts, Masaryk University
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
Czech Republic
kristek@phil.muni.cz

Martin Schacherl

Department of Slavic Languages and Literatures
Faculty of Education, University of South Bohemia
Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice
Czech Republic
schacherl@pf.jcu.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

